

М. В. Попович, Д. Є. Макаренко

Вернадський Володимир Іванович

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир Іванович (28. 02(12. 03). 1863, С.-Петербург – 06. 01. 1945, Москва) – природознавець, філософ, біогеохімік, організатор науки, громадський діяч. Батько [Джорджа Вернадського](#). Академік АН СРСР (1909) та АН УРСР (1919), Париз. АН, Чеської АНМ. Член НТШ. Сталінська премія (1943). Закін. природниче відділ. фіз.-мат. факультету С.-Петербур. університету (1885). У 1888–90 подорожував Європою, вивчаючи музеї Парижа та Лондона, працював у Мюнхені й Парижі. Великий вплив на В. мали дружні стосунки з [М. Драгомановим](#). Від 1890 – приват-доцент, 1898–11 – професор кафедри мінералогії Моск. університету. В цей час досліджував поклади заліз. руд Криворіжжя. 1911 пішов у відставку на знак протесту проти утисків студентства. Був серед лідерів земського ліберал. руху та партії кадетів (конституціоналістів-демократів). Від 1914 – директор Геол. і мінерал. музею С.-Петербур. АН. Від 1915 очолював Комісію з вивчення продуктив. сил Росії, роботу якої відновив 1926. Віце-президент Міжнар. комісії для визначення віку геол. порід радіоактив. методами. Один із засн. та 1-й президент УАН (1918–21). Засн. 1-ї наук. б-ки в Україні (нині НБУ ім. В. Вернадського). Перед наступом більшовиків В. виїхав до Криму, працював у Таврій. університеті. 1922 повернувся в Росію. Засн. і дир. Радієвого інституту (Ленінград, 1922–39) та Біогеохім. лаб. (1928–39, згодом Інститут геохімії і аналіт. хімії РАН ім. В. Вернадського) у Москві. 1922–26 читав лекції з геохімії у Сорбон. університеті. За його актив. участі в складі АН СРСР були створені: Комісія з історії знань (1926), Відділ живої речовини (1927) та ін. наук. установи. З ім'ям В. пов'язані перші дослідж. і використання енергії атома. На поч. 20-х рр. наголошував на відповідальності вчених перед суспільством, застерігав щодо можливого використання атома для самознищення. У ст. «Несколько слов о ноосфере» В. визначив осн. передумови утворення та існування сфери розуму. По-перше,

людство мусить стати єдиним в екон. й інформ. відношенні. По-друге, ноосфера – явище всепланетне, тому людство обов'язково прийде до цілковитої рівності рас і народів. По-третє, ноосфера не може бути остаточно сформована до припинення війн між народами світу. Проте його філос. узагальнення в тоталітар. державі вважалися антинаук., ідеалістич.; найважливіші праці вченого за його життя не видавалися. 1944 В. писав, що «ідеали нашої демократії ідуть в унісон з природ. геол. процесами, з законами природи. Ці ідеали непереможні». 1929 у листах до сина в США обурювався порядками в академії, засиллям комуністів, зловживаннями і злодійством. У щоденниках пізніших років В. негативно оцінював деспотич. режим і постать Й. Сталіна. У працях В. розкрито геохім. роль живої речовини, показано трансформацію біосфери в її якісно новий стан – ноосферу, яку необхідно охороняти. Люд. розум та діяльність, наук. думка стають визначал. факторами розвитку, потуж. силою, подібною впливом на природу до геол. процесів. Учення В. про взаємовідносини природи та суспільства справило вплив на формування сучас. екол. свідомості. Основоположник генетич. мінералогії, гео- та біохімії; вчення про живу речовину, її роль в еволюції біосфери; теорії ноосфери як якісно нового стану розвитку біосфери. Ідеї В. вплинули на розвиток біогеології та геохім. екології. Наукові праці присвячені аналізу структури Землі та поширенню хім. елементів під кутом зору хімії, вивченню ролі живої речовини в геол. процесах. Від 1916 гол. наук. метою В. стало вивчення живої речовини і життя як косміч. феномену. Сформулював положення про біосферу та ноосферу як сфери впливу життя і люд. розуму (терміни почав вживати після того, як їх ввели Е. Леруа та П. Тейяр де Шарден, які слухали його лекції в Сорбонні). Життя цікавило його насамперед як «особливий прояв чогось, у природі яскраво вираженого передусім у живих організмах, але можливо не тільки в них наявного» («Філософские мысли натуралиста», Москва, 1988). Йдеться про параметри природи настільки ж загальні, як маса і енергія, але придатні саме для характеристики життєвих процесів: у сучас. термінах – негентропійні, інформ. параметри. В. був переконаний, що термінами фізики й хімії не вдасться описати феномен життя, але теорія, придатна для опису живого, зможе пояснити чимало загадок науки про неживе. Це випереджало науку його часу (ідею негентропії висловив 1944 Е. Шредінґер), і сам В. розумів, що в його інтуїціях переважає філософія, містика. Його цікавили ті близькі до релігії уявлення, що їх розвивав П. Флоренський, однак В. стверджував, що згодом неясні візії набуватимуть точного наук. характеру (якщо вони мали серйоз. зміст). Звідси уявлення В. про суспільно-політ. та культ. роль науки. Без вільної та незалеж. особистості наука неможлива так само, як без науки неможлива культура, що плекає свободу і незалежність індивіда. В. вважав, що АН стане надійнішою опорою інтелектуал. свободи і духов. незалежності, ніж політ. організації, він обстоював академ. свободи, принципи демократії, нац. питання. У цьому суть його розходжень із М. Грушевським, який вважав небезпеч. обґрунтування нац. самовизначеності на природн. та тех. науках і орієнтувався на україномовні наук. кадри, об'єднані гуманітар. наук. товариствами. Орієнтації В. не були вільними від технократич.

ілюзій, але вони дозволили створити у вигляді АН надійну опору нац. культури. В. закликав громадськість до розуміння укр. проблем. Як політик лівоцентрист. орієнтації підтримував федераліст. перспективи України, поділяючи переконання, що «велика культура можлива тільки в великій державі» (С. Ольденбург). Ці настанови дозволяли йому співпрацювати з консервативно-ліберал. незалеж. Україною П. Скоропадського, але після краху Гетьманату на певний час йому, як і багатьом ін. представникам укр. інтелігенції, білий рос. рух уявлявся ближчим, ніж соціаліст. УНР. В. спробував відстояти союзу та укр. АН від парт. диктату (провал філософів-марксистів на виборах в АН СРСР, підтримка групи А. Кримського проти парт. керівництва УРСР), а після невдачі зосередився на наук.-природ. тематиці, покладаючись на вторинні культур.-політ. наслідки наук.-тех. прогресу. Політ. рішення В. і нині становлять істор. інтерес. 2003 засн. Золоту медаль ім. В. як найвищу нагороду НАНУ.

Основні праці

Основы кристаллографии. Москва, 1904; История минералов земной коры. С.-Петербург, 1925; Очерки геохимии. Москва, 1934; Попытка описательной минералогии: Геохимия, химическое строение биосферы Земли и ее окружения. Москва, 1965; Биосфера. Москва, 1967; Проблема времени в современной науке. Москва, 1975; Размышления натуралиста: В 2 кн. Кн. 1: Пространство и время в неживой и живой природе. Москва, 1975; Кн. 2: Научная мысль как планетарное явление. Москва, 1977; Публицистические статьи. Москва, 1995; Про науку. К., 2005.

Рекомендована література

1. Вернадский В. Страницы автобиографии. Москва, 1981;
2. Мочалов И. И. Владимир Иванович Вернадский. Москва, 1982;
3. Вернадский В. Письма к Н. Е. Вернадской (1886–1889). Т. 1–2. Москва, 1988–92;
4. Сытник К. М., Апанович Е. М., Стойко С. М. В. И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине. К., 1988;
5. Аксенов Г. П. В. И. Вернадский. Москва, 1994;
6. 2001;
7. Дробноход М., Вольвач Ф. В. І. Вернадський у контексті доби // Вісн. НАНУ. 1999. № 7;
8. В. И. Вернадский: Pro et contra. Москва, 2000;
9. В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Бібліогр. покажч. К., 2003;
10. «Я не могу уйти в одну науку...». Общественно-политические взгляды В. Вернадского: Сб. статей. С.-Петербург, 2005.

Бібліографічний опис:

Вернадський Володимир Іванович / М. В. Попович, Д. Є. Макаренко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-33604>. – Останнє поновлення : 2017.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).